

Едуард КАРАПЕТЯН, Олександр КВАСОВСЬКИЙ
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОНОПОЛЬНОГО (ДОМІНУЮЧОГО) СТАНОВИЩА СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА РИНКУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У сучасних умовах забезпечення ефективного функціонування і розвитку економіки будь-якої країни неможливе без формування здорового конкурентного ринкового середовища, в якому гармонічно і злагоджено, у прозорому змагальному режимі, співіснують диверсифіковані типи і форми підприємницьких структур. У цьому контексті монополізація різноманітних ринків вважається негативним явищем, що асоціюється, насамперед, із можливістю диктувати невідповідні цінові та інші умови функціонування на них фірмам-конкурентам і споживачам. З іншого боку, прагнення здобути привілейоване становище на ринку є бажанням, властивим кожному суб'єкту господарювання, оскільки це дає змогу уникнути низки ризиків і проблемних ситуацій, породжених конкурентною боротьбою, сконцентрувати в своїх руках ринкову владу, достатню для економічного тиску на інших учасників господарських відносин. Розв'язати згадану дилему може держава шляхом формування виваженого нормативно-правового поля для підтримки та захисту конкурентних відносин, обмеження монополізму в господарській діяльності та антимонопольного регулювання. Чільне місце у такій законодавчій базі займає питання правильного визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку з врахуванням специфіки економічних реалій окремо взятої країни.

Варто зазначити, що у чинному вітчизняному законодавстві безпосередньо не сформульовано визначення поняття монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку товарів і послуг, а лише окреслено його якісні та кількісні критеріальні ознаки. Так, монопольним (домінуючим) визнається виключне становище суб'єкта господарювання, яке надає йому можливість самостійно або спільно з іншими господарюючими суб'єктами визначати умови обороту товарів на ринку завдяки тому, що він: а) немає на товарному ринку жодного конкурента або не зазнає значної конкуренції внаслідок обмежених можливостей доступу інших суб'єктів господарювання до закупівлі сировини, матеріалів і збуту товарів, наявності перепон для їхнього доступу на цей ринок, наявності пільг чи інших обставин; б) володіє часткою ринку товару, що перевищує 35%, коли не доведе, що зазнає значної конкуренції (по суті цією нормою встановлено презумпцію вини для домінуючої фірми); в) маючи на товарному ринку

частку 35% або менше, не відчуває значної конкуренції, зокрема через порівняно невеликі розміри часток ринку, що належать фірмам-конкурентам.

До того ж, передбачено, що кожен з двох чи більшої кількості суб'єктів господарювання займає монопольне (домінуюче) положення, у випадку дотримання таких вимог: 1) щодо певного виду товару між вказаними господарюючими суб'єктами відсутня конкуренція чи спостерігається незначна конкуренція, поряд з цим, у сукупності вони або не мають жодного конкурента, або не зазнають значної конкуренції через обмеженість доступу на відповідний товарний ринок інших учасників; 2) сукупна частка на ринку не більше ніж трьох із згаданих суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші його сегменти, перевищує 50%, і при цьому вони не зможуть довести, що перша вимога не виконується (інакше кажучи, інколи для визнання підприємства монополістом достатньо, щоб воно контролювало 17% ринку (і навіть меншу його частку)); 3) сукупна частка не більше ніж п'яти з указаних господарюючих суб'єктів, яким на одному ринку належать найбільші його сегменти, перевищує 70%, і при цьому вони не доведуть, що перша вимога не дотримується (іншими словами, в окремих випадках достатньо, щоб фірма контролювала не більше 14% ринку для визнання її домінуючою).

На відміну від української законодавчої бази, у європейському праві (у Договорі про створення Європейського Союзу) наведено пряму дефініцію монопольного становища фірми: це економічна влада певного підприємства, яка дає змогу перешкоджати ефективній конкуренції на відповідному товарному ринку та ставить його у привілейоване становище, коли таке підприємство може визначально впливати на умови розвитку конкуренції та діяти, ігноруючи їх. Схоже трактування можна зустріти у Законі Російської Федерації "Про конкуренцію та обмеження монополістичної діяльності на товарних ринках": це виключне становище одного чи кількох господарюючих суб'єктів на ринку товару, що дає йому змогу чинити визначальний вплив на загальні умови обороту товару на конкретному товарному ринку чи ускладнювати доступ на цей ринок іншим суб'єктам господарювання.

Доцільно відзначити, що в антимонопольному законодавстві багатьох держав (наприклад, у Польщі та Чехії) семантично розмежовано такі поняття як *монопольне становище* (коли господарюючий суб'єкт володіє абсолютною часткою товарного ринку за одночасної відсутності на ньому хоча б одного конкурента) і *домінуюче становище* (коли фірма володіє значним сегментом на ринку товару, проте це не виключає конкуренцію на ньому з боку інших суб'єктів господарювання). При цьому віднесення суб'єкта, що господарює на певному ринку, до тієї чи іншої згаданої категорії зумовлює застосування різного правового механізму державного регулювання та відмінних санкцій за зловживання монопольним або домінуючим становищем.

Як показує аналіз світового досвіду законотворення, для визначення статусу монопольного (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку найчастіше використовують якісні або кількісні критерії, і тільки в окремих випадках – комбінований підхід (для прикладу, в Танзанії передбачено застосування різних критеріїв домінування на ринку залежно від сектора економіки). У більшості країн ОЄСР переважає застосування якісних критеріальних ознак для встановлення монопольного (домінуючого) становища фірми. Аналогічний підхід набув широкого застосування в державах Латинської Америки. У той же час, у країнах, що розвиваються чи переживають етап глибинних ринково-інституціональних трансформацій, у нормативно-правових актах щодо захисту конкурентних відносин перевагу надають чітко встановленим кількісним критеріям. При цьому параметри такого найпоширенішого кількісного показника як частка на ринку товару в різних країнах істотно коливаються: у державах, що розвиваються та країнах з трансформаційною економікою, які розміщені в Африці, цей індикатор знаходиться в межах 20-45%, у Східній Європі і Центральній Азії – 30-40%, у Східній Азії – 50-75%; в індустріально-розвинутих країнах значення вказаного критерію встановлені на досить високій планці (у США – 2/3 і вище, в державах Європейського Союзу – 40-50%). Принагідно хочемо наголосити на тому, що у спільному законодавстві ЄС взагалі не встановлено конкретні величини частки ринку, контроль над якими дає змогу присвоїти суб'єкту господарювання статус монополіста (домінуючої фірми). Така частка, як правило, визначається окремо для кожного випадку з урахуванням специфіки конкретного ринку та інших факторів і повинна бути достатньо ваговою.

Таким чином, в Україні встановлено достатньо жорстку границю кількісного показника для визначення монопольного (домінуючого) становища на ринку – 35%. До того ж, у разі, якщо суб'єкт господарювання не зазнає значної конкуренції з боку інших господарюючих учасників ринку, цей рівень може бути суттєво знижений. Для порівняння, у Російській Федерації, де схожі кон'юнктурні умови ведення бізнесу, законодавчо встановлено, що суб'єкт господарювання займає домінуюче положення, якщо його частка на ринку становить не менше 65%. А головними підставами для зменшення згаданого 65-відсоткового «бар'єра» виступають стабільність частки господарюючого суб'єкта на ринку та співвідношення величин часток, якими на цьому ринку володіють інші фірми – його конкуренти. Крім того, хочемо наголосити, що в контексті євроінтеграційних прагнень України доречною є гармонізація відповідних правових норм вітчизняного конкурентного законодавства з метою досягнення повної концептуальної схожості у підходах до розуміння монопольного (домінуючого) становища як у національному, так і в наднаціональному європейському правовому полі, оскільки це поглибить можливості для більш ефективної взаємодії на міждержавному рівні з країнами – членами Євросоюзу.